

Τα προγράμματα προστασίας αρχείων από καταστροφές¹

Arsenio Sánchez Hernanpérez

Εθνική Βιβλιοθήκη Ισπανίας

Μετάφραση: Veronica Vaitsis Guajardo

Καθηγήτρια Ισπανικών στο Instituto Cervantes

e-mail: vaitsi.guajardo@gmail.com

Τίτλος πρωτοτύπου: Sánchez Hernanpérez, Arsenio (2001), "Los programas de desastres en archivos", *Boletín de la Asociación de Archiveros de Castilla – La Mancha*, Vol. 41/42, pp. 27-29.

Η καταστροφή είναι ένα αναπάντεχο γεγονός βίαιου χαρακτήρα που προκαλεί τη διάλυση αντικειμένων και εγκαταστάσεων. Σε ιδιαίτερα σοβαρές περιπτώσεις μπορεί να προκαλέσει ανθρώπινα θύματα. Παρόλο που στην καθημερινή μας ζωή όλοι μπορεί να πάθουμε ένα ατύχημα στο σπίτι, στο δρόμο κάνοντας έναν περίπατο ή στη δουλειά, δεν συνηθίζουμε να λαμβάνουμε έκτακτα μέτρα, ούτε το σκεφτόμαστε σαν κάτι πιθανό να συμβεί. Παρόλο που το ποσοστό ατυχημάτων δεν είναι μεγαλύτερο από εκείνο άλλων τομέων εργασίας, από την πλημμύρα στην Φλωρεντία το 1966 κι έπειτα, ο προγραμματισμός για την προστασία από τις καταστροφές έγινε μία από τις πιο σημαντικές δραστηριότητες συντήρησης. Γιατί αυτός ο υπερβάλλων ζήλος; Γιατί να ξοδέψουμε χρόνο και χρήμα σε δραστηριότητες που ίσως να μην χρειαστούν ποτέ; Γιατί να οργανωθούμε για τραγικά συμβάντα περισσότερο από όσο απαιτεί η νομοθεσία;

Τα ατυχήματα είναι αναπόφευκτα. Είναι απρόβλεπτα, συχνά βίαια και οι συνέπειές τους γίνονται αισθητές για μεγάλο χρονικό διάστημα. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι ιδιαίτερα σοβαρά για τους αποθηκευτικούς χώρους εγγράφων. Τα αρχεία περιέχουν μεγάλη ποσότητα εγγράφων ανά κυβικό μέτρο. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το μεγαλύτερο μέρος των υλικών με τα οποία έχουν κατασκευαστεί διαβρώνονται γρήγορα όταν έρθουν σε επαφή με το νερό, τη φωτιά ή άλλες δυνάμεις της φύσης, ακόμη και σε μικρά ατυχήματα, οι επιπτώσεις μιας καταστροφής θα βλάψουν ανεπανόρθωτα ένα σημαντικό μέρος των έργων.



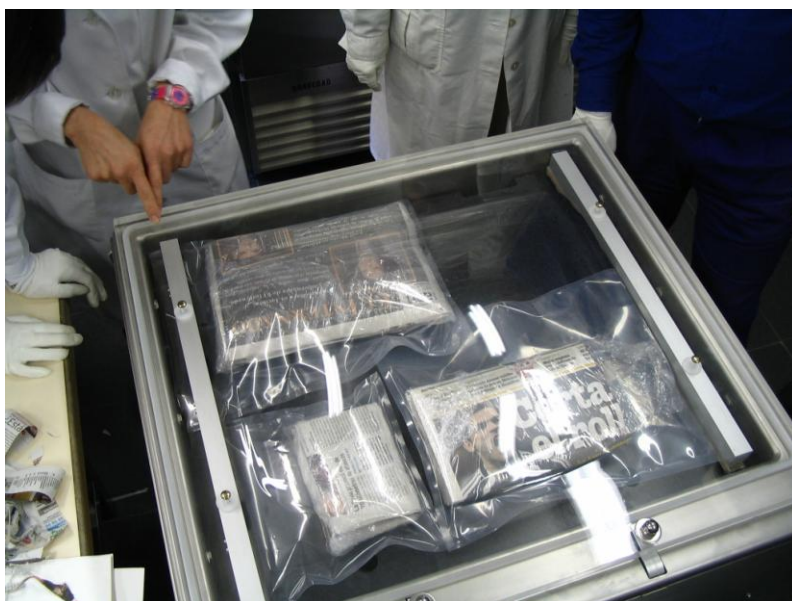
Βιβλιοθήκη του Σαράγεβο. Αρχείο Ειρήνης Σήμερα

¹ Σημ. της μτφ.: Ο συγγραφέας του παρόντος άρθρου έχει ανανεώσει τη βιβλιογραφία και τις φωτογραφίες ειδικά για τη δημοσίευση της ελληνικής μετάφρασης στο περιοδικό ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ.

Οι ζημιές μάλιστα αυξάνονται σημαντικά όταν οι ενέργειες διάσωσης δεν πραγματοποιούνται με τον κατάλληλο τρόπο. Όταν πρόκειται για εξοπλισμούς πληροφορικής ή υλικό γραφείου, που μπορούν εύκολα να αντικατασταθούν, οι καταστροφές δεν προκαλούν ανεπανόρθωτα προβλήματα, αλλά όταν μιλάμε για έγγραφα αρχείου, οποιαδήποτε απώλεια σημαίνει και ακρωτηριασμό της συλλογής των έργων.

Μπροστά στο αναπόφευκτο των ατυχημάτων, η άρνηση θα μπορούσε να οδηγήσει στην αποθάρρυνση και στην αδράνεια. Ωστόσο μέσα από την πρόβλεψη των κινδύνων, η διόρθωση δυνητικά επικίνδυνων καταστάσεων και η επιλογή κατάλληλων μεθόδων αντίδρασης είναι πιθανόν να μειώσουν σε μεγάλο βαθμό την πιθανότητα καταστροφικών γεγονότων και τις τρομακτικές τους συνέπειες. Όσον αφορά στα αρχεία, η διαφορά μεταξύ του να κάνουμε έναν προγραμματισμό ή όχι σημαίνει ότι ή θα εξασφαλίσουμε την ακεραιότητα της συλλογής των εγγράφων ή θα τα αφήσουμε στην τύχη τους.

Από τότε που το 1978 εμφανίστηκε το φυλλάδιο της Hilda Bohem², η βιβλιογραφία σχετικά με τον προγραμματισμό καταστροφών δεν σταμάτησε να αυξάνεται. Σήμερα, χάρη στην επανάσταση του Διαδικτύου, είναι δυνατή η πρόσβαση σε μεγάλο αριθμό μέσω πληροφόρησης, από απλά φυλλάδια – που στην πλειονότητά τους δημοσιεύτηκαν πρώτα σε χαρτί – μέχρι ολόκληρα ηλεκτρονικά ερωτηματολόγια για την υιοθέτηση έκτακτων μέτρων ή τον εντοπισμό ειδικών. Ωστόσο η οργάνωση κατά των καταστροφών συνεχίζει να είναι ένα από τα ζητήματα που εκκρεμούν στα Ισπανικά αρχεία και βιβλιοθήκες - αν και θα έπρεπε να επεκταθούμε και στην πλειονότητα των χωρών που μας περιβάλλουν - παρόλο που η χρησιμότητά της έχει αποδειχθεί σε πολλές περιπτώσεις.



Στέγνωμα βιβλίων με συσκευασία σε κενό αέρος

Μέσα από τη δημιουργία ενός σχεδίου προστασίας από τις καταστροφές, οι διαχειριστές του αρχείου θα καταφέρουν να εξαλείψουν δυνητικά επικίνδυνες καταστάσεις, να επιλέξουν τις πιο κατάλληλες πρακτικές για να αντιμετωπίσουν επικίνδυνες καταστάσεις, να μειώσουν τον όγκο των ζημιών στα έγγραφα καθώς και τα αναγκαία έξοδα για την επαναφορά στην κανονική τους κατάσταση, όπως και την εγγύηση της πρόσβασης στην πληροφορία όσο πιο σύντομα γίνεται. Με άλλα λόγια ο προγραμματισμός για την προστασία από τις καταστροφές είναι το εργαλείο εργασίας που επιτρέπει τη δημιουργία δικτύων εργασίας και τη διαχείριση των δραστηριοτήτων διάσωσης και επαναφοράς.

² Bohem, Hilda (1978), *Disaster prevention and disaster preparedness*. Berkeley: University of California. 28 pages.

Όπως και οι υπόλοιπες δραστηριότητες που σχετίζονται με τη συντήρηση, η οργάνωση της προστασίας από τις καταστροφές πρέπει να γίνεται βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του κάθε κέντρου. Θα πρέπει να εκτιμηθούν πτυχές τόσο διαφορετικές όπως οι υπάρχουσες υποδομές, το μέγεθος των χώρων, το είδος των εγγράφων ή πώς έχει οργανωθεί το σύνολο των έργων, οι πόροι του κέντρου ή ο βαθμός προσωπικής συμμετοχής στο σχέδιο οργάνωσης. Επομένως δεν υπάρχουν σταθεροί κανόνες ως προς το πεδίο εφαρμογής ή τον αντίκτυπο και μπορούν να διαφοροποιούνται σημαντικά ανάλογα με καθένα ίδρυμα, αν και όλα τα προγράμματα έχουν μια κοινή δομή: την πρόβλεψη, τον ίδιο το σχεδιασμό και τις ενέργειες που πρέπει να πραγματοποιηθούν μετά την καταστροφή³.

Στα πλαίσια της πρόβλεψης, το αρχείο θα πρέπει να δουλέψει σε δύο θεμελιώδεις τομείς, την αξιολόγηση των κινδύνων και τη διόρθωση των εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων που μπορούν να οδηγήσουν σε μια καταστροφική κατάσταση. Πρόκειται για ένα ζωτικής σημασίας στοιχείο καθώς στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι καταστροφές οφείλονται σε ανεπαρκή συντήρηση των εγκαταστάσεων ή σε επικίνδυνες καθημερινές πρακτικές εργασίας. Με μια απλή μελέτη των κινδύνων, το αρχείο θα μπορεί να προβλέψει τον αντίκτυπό τους στο ίδρυμα και να πραγματοποιήσει τις αναγκαίες αρχιτεκτονικές διορθώσεις, όπως και την αγορά εξοπλισμών και προμηθειών για να αντιμετωπίσει τα πιο συχνά φαινόμενα⁴.

Οι διαχειριστές του αρχείου πρέπει να γνωρίζουν καλά το κτήριο στο οποίο δουλεύουν – οι παλιές κατασκευές γενικά παρουσιάζουν μεγαλύτερους κινδύνους - την κατάσταση των εγκαταστάσεών τους και τα μέσα που διαθέτουν – ιονικοί αισθητήρες, συστήματα αντίδρασης, πυρίμαχες πόρτες κ.λπ.-, όπως επίσης αν γίνεται σωστή χρήση αυτών. Για παράδειγμα αν οι πυροσβεστήρες είναι οι κατάλληλοι, ή αν αντίθετα είναι αναποτελεσματικοί για το πιο πιθανό είδος πυρκαγιάς⁵ ριζες υπερφορτωμένες που μπορεί να προκαλέσουν βραχυκύκλωμα ή αισθητήρες που δεν έχουν ελεγχθεί ποτέ. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το εξωτερικό περιβάλλον είναι μια δυνητική πηγή καταστροφών, κυρίως αν το αρχείο βρίσκεται τοποθετημένο σε περιοχή επιρρεπή σε ξεχείλισμα ποταμών ή πλημμύρες, σεισμούς, θύελλες ή άλλα είδη προβλημάτων όπως βανδαλισμούς ή σαμποτάζ.

³ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με μεθόδους ανάκτησης και ενέργειες σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης, συμβουλευτείτε τα έργα που υπάρχουν στη βιβλιογραφία στο τέλος. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με μεθόδους ανάκτησης και επείγουσες ενέργειες, συμβουλευτείτε τα εγχειρίδια που αναφέρονται στη βιβλιογραφία στο τέλος του άρθρου. Αν ετοιμάζετε ένα σχέδιο για πρώτη φορά, θα βρείτε πολύ χρήσιμο το DPlan, ένα πρόγραμμα που δημιούργησε το Northeast Document Conservation Center (NEDCC) και το Συμβούλιο Επιτρόπων Βιβλιοθηκών της Μασαχουσέτης για την online δημιουργία σχεδίων πρόληψης καταστροφών. Η πρόσβαση στο DPlan μπορεί να γίνει στο <http://www.dplan.org>.

⁴ Η MERA, μέθοδος αξιολόγησης κινδύνων σε αρχεία επιτρέπει την αντικειμενική αξιολόγηση μέσω του πολλαπλασιασμού του συντελεστή πιθανότητας - δείκτης που αποκτάται από την επανάληψη κάθε καταστροφής σε συγκεκριμένο χρονικό περιθώριο - επί του συντελεστή της έντασης κατά μέσο όρο – ζημιές που προκλήθηκαν ανά γεγονός. Η μέθοδος εξηγείται στο *Manual de planificación y prevención de desastres ...* του Ιδρύματος Ιστορίας Tavera (βλ. Βασική Βιβλιογραφία).



Συμπίεση των φύλλων με παρατεταμένη έκθεση και άμεσο στέγνωμα σε βιβλία από χαρτί cuché

Η οργάνωση αποτελεί το βασικό άξονα ενός προγράμματος προστασίας από τις καταστροφές. Σκοπός της είναι να προσφέρει ένα διάγραμμα εργασιών, τον εντοπισμό των έργων που έχουν προτεραιότητα, την κατάρτιση των εργαζομένων με σκοπό να αποφεύγονται οι ατομικοί κίνδυνοι και η αύξηση των υλικών ζημιών, την ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού δικτύου επικοινωνίας που θα εξασφαλίζει την έγκαιρη αντίδραση των εμπλεκόμενων μελών, την εκπόνηση του προγράμματος γραπτώς, την προμήθεια υλικών ώστε να αποφεύγονται οι καθυστερήσεις τη στιγμή της διάσωσης και τέλος την εγκατάσταση δικτύων συνεργασίας με άλλα κέντρα.

Η πιο σημαντική μορφή σε αυτόν το σχεδιασμό είναι ο συντονιστής καταστροφών, το άτομο που αναλαμβάνει την ανάπτυξη του προγράμματος. Υπό τη διεύθυνσή του θα βρίσκονται οι υπεύθυνοι ανάπτυξης των διάφορων γραμμών δράσης, που θα επιλέγονται μεταξύ εθελοντών που εκπροσωπούν όλες τις ομάδες εργαζομένων στο κέντρο, από μόνιμο έως βοηθητικό προσωπικό, συμπεριλαμβανομένου του προσωπικού για την ασφάλεια και, αν είναι δυνατόν, του προσωπικού συντήρησης. Ο συντονιστής θα ορίσει τις λειτουργίες, το οργανόγραμμα, και θα καθορίσει τις προτεραιότητες στην πρόσβαση στους χώρους, στην επιλογή των πόρων και στις δραστηριότητες διάσωσης και αποκατάστασης.

Οι πληροφορίες που προέρχονται από την ομάδα καταστροφών θα χρησιμοποιηθούν για τη σύνταξη του εγχειριδίου πρόληψης κινδύνων του κέντρου. Αυτό το έγγραφο θα συγκεντρώνει τις πληροφορίες που θα πρέπει να ακολουθηθούν ανά πάσα στιγμή και τον τηλεφωνικό κατάλογο καταγεγραμμένο με τρόπο επακριβή, με σαφή τυπογραφικά στοιχεία και ο οποίος θα διανεμηθεί βάσει στρατηγικής σε όλο το κέντρο, για να βρίσκεται δίπλα σε κάθε τηλέφωνο του αρχείου, στο τηλεφωνικό κέντρο της ασφάλειας, στα σημεία ελέγχου κ.λπ. Επιπλέον το προσωπικό θα καταρτιστεί σχετικά με τη χρήση του.



Ζημιές από νερό σε ράφι

Μετά την καταστροφή, η εργασία των ομάδων καταστροφών θα εξασφαλίσει την αποτελεσματική αποκατάσταση των εγγράφων. Αυτή είναι η στιγμή που ο συντονιστής καταστροφών πρέπει να αποδείξει πως έχει την ικανότητα να αξιολογεί προβλήματα και να διαχειρίζεται τις προσπάθειες της ομάδας του. Θα πρέπει να αξιολογήσει το μέγεθος της καταστροφής και τον αντίκτυπό της στη συλλογή, να υπολογίσει τον αριθμό των εργαζομένων που απαιτούνται, να σχεδιάσει τη διάσωση και να πληροφορήσει τη διεύθυνση σχετικά με τις ζημιές.

Η επιστροφή στην ομαλή κατάσταση θα εξαρτηθεί από το μέγεθος της καταστροφής. Το μόνιμο προσωπικό με τη βοήθεια ενός συντηρητή θα αποφασίσει τη μετέπειτα διαχείριση του κάθε εγγράφου. Οι δυνατότητες είναι πολλές, αλλά χωρίς αμφιβολία, θα υπερισχύσει η αναπαραγωγή και η συντήρηση σε κατάλληλα κοντέινερ, αντί για ακριβές και αργές πολιτικές, όπως είναι η αποκατάσταση ή η εκ νέου βιβλιοδεσία. Με αυτόν τον τρόπο θα εξασφαλισθεί η πρόσβαση στις πληροφορίες με τις απαραίτητες εγγυήσεις για μια ελάχιστη συντήρηση.

Βασική βιβλιογραφία

Χωρίς αμφιβολία η μεγαλύτερη πηγή πληροφοριών σχετικά με την οργάνωση κατά των καταστροφών βρίσκεται στο Διαδίκτυο. Το Πανεπιστήμιο του Στάνφορντ προσφέρει στην ιστοσελίδα του Conservation on Line, μια εξαιρετική συλλογή εγγράφων στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://palimpsest.stanford.edu/bytopic/disasters>. Όσον αφορά σε παραδοσιακά εγχειρίδια, αξίζει να ξεχωρίσουμε εκείνο της Sally A. Buchanan, *Planificación, preparación y recuperación de siniestros en bibliotecas y archivos: un estudio RAMP con directrices*. Παρίσι: UNESCO, 1988, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.unesco.org/webworld/ramp/html/r8806f/r8806f00.htm>. Επίσης σημαντικά είναι τα έργα της J. Fort Son, *Disaster planning and recovery: a how-to-do-it manual for librarians and archivists*. New York: Neal-Scuman, 1992 (How-to-do-it manuals for librarians, 21) και το καταπληκτικό έργο της Johanna G. Wellheiser, *An ounce of prevention: integrated disaster planning for archives, libraries, and record centres*. Lanham (Maryland); London: Scarecrow Press (Toronto): Canadian Archives Foundation, 2002. Ένα κλασικό εγχειρίδιο είναι το *Normas básicas para la preparación, gestión y respuesta ante desastres: Materiales con soporte de papel*. [Washington DC], [Preservation Directorate], 1995, διαθέσιμο στα Ισπανικά, στην ιστοσελίδα της Εθνικής Ένωσης Αρχείων των ΗΠΑ στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.archives.gov/preservation/spanish/spanish-primer-disaster-preparedness.html>. Τέλος αξίζει να ξεχωρίσουμε το *MANUAL de planificación y prevención de desastres en archivos y bibliotecas* de la Fundación Histórica Tavera e Instituto de Seguridad Integral de la Fundación Mapfre Estudios, Madrid, 2000.